

Slovenská história v maďarskom zrkadle (Poznámky k aktuálnemu obrazu)

PETER KÁŠA (PILISCSABA)

Obraz slovenskej histórie sa v maďarskom prostredí dodnes reflektuje v tradičných schémach a stereotypoch, ktoré vytvoril moderný nacionalizmus 19. a 20. storočia a po druhej svetovej vojne deformujúco zakonzervoval proletársky internacionalizmus. Kontúry slovenskosti a slovenskej identity sa zväčša strácajú v spoločnej uhorsko/maďarskej štátnosti a nad novodobými dejinami Slovákov stále visí (pre)zakliate démonom Trianu a Benešových dekrétov. Prirodzene, že aj v obrátenom poradí pretrváva (pre)zaklínacia floskula o „tisícročnom maďarskom útlaku“. Je pravda, že vo vedeckých kruhoch sa síce v ostatnom čase pohli stojaté vody, ale tieto pozitívne signály takmer neovplyvnili verejný život ani na Slovensku, ani v Maďarsku. Tento stav vyhovuje niektorým politickým kruhom na oboch stranách, ktoré účelovo vy(zne)užívajú často iracionálne podmienenú nacionálnu rétoriku o „nenapraviteľných susedoch“. Rovnako demagogicky vyznievajú aj nekonečné a málo efektívne politické krasorečenia politických elít o „potrebe uzmierovania“. Skutočnosť je taká, že napriek spoločnej histórii sa tieto dva národy dodnes nepoznajú a obidve strany zatiaľ tvrdošijne lipnú na „vlastnej historickej pravde“. Chýbajú intenzívnejšie dialógy a kontakty vo všetkých sférach spoločenského života. Objavujú sa síce už prvé pozitívne signály – prednedávnom vyšli až dva maďarské preklady učebníc dejín slovenskej histórie¹ – ale tie sa takmer ani nedostanú do povedomia, lebo médiá oveľa viac priťahujú efektné politické provokácie ako záblesky serióznych, vecných a otvorených výpovedí či dialógov historikov. Možno aj preto sa aktuálny obraz slovenskej histórie v maďarskom prostredí zatiaľ javí iba ako málo prehľadná, ba až chaotická mozaika pokusov a možných obrazov.

¹ Kováč, D.: Szlovákia története. Bratislava, Kalligram 2001. Kol.: A szlovák történelem lexikona. Bratislava, SPN – Mladé letá 2003.

Prvé kroky k otvorenému dialógu urobilo v ostatnom desaťročí najmä slovensko-maďarské vydavateľstvo Kalligram, ktoré koncepčne a systematicky začalo vydávať aj historickú a kultúromohistorickú literatúru vo vzájomných prekladových verziách. V edícii Dialógy, ktorá vznikla v spolupráci s Kultúrnym inštitútom Maďarskej republiky v Bratislave, paralelne vychádzajú dokonca knihy v dvojjazyčných verziách². Vyzdvihol by som dvojjazyčnú monografiu Lászlóa Szarku Slovenský národný vývin – národnostná politika v Uhorsku 1867–1918, kde sa odкрývajú príčiny stupňovania slovensko-maďarskej etnickej disharmónie a vzájomného odcudzovania, ktoré v mnohých znakoch pretrvávajú. Ako poznamenáva autor v úvode: „Uhorská národnostná politika v období dualizmu má v maďarskej a slovenskej historiografii iný kontext a význam“. Rovnako výstižne a presne načrtáva aj aktuálny obraz reflexií týchto udalostí: „Dlhé desaťročia sa patrilo písať nanajvýš o tom, čo nás v minulosti spájalo. Historik si, pravda, vždy bol vedomý toho, že nespracované historické konflikty, prežívajúce bludy a predsudky svojím spôsobom viažu k sebe partnerov diskusií – ktorí často o sebe nechcú ani počuť – tesnejšie, než zriedkavé prejavy solidarity medzi národmi. Dlho neexistovali a odkedy sú, nie sú skutočne účinné, inštitúcie odborných kontaktov, spolupráce. Aj to hatí spoločnú interpretáciu spoločnej histórie“³. V tejto súvislosti pripomíname, že autor tejto monografie je výrazným hýbateľom seriózneho a zodpovedného slovensko-maďarského historického dialógu a spolu so svojím slovenským partnerom Štefanom Šutajom vedie aj slovensko-maďarskú komisiu historikov.

V ostatnom čase sa vydavateľstvo Kalligram prezentovalo aj dvoma unikátnymi publikáciami, ktoré vyšli paralelne v maďarskom i slovenskom jazyku⁴. Zborník o Bratislave „maďarskými a slovenskými očami“ otvára a dotvára historický obraz súčasného hlavného mesta, ktoré počas stáročí prechádzalo rozličnými etnickými, kultúrnymi i politickými

² Szarka, L.: Szlovák nemzetiségfejlesztés – magyar nemzetiségpolitika 1867–1918 / Slovenský národný vývin – národnostná politika v Uhorsku 1867–1918. Bratislava, Kalligram 1999.

³ Tamtiež, s. 63.

⁴ Kol.: Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. Bratislava Kalligram 2005. Kol.: Kapitoly z dejín Bratislavy maďarskými a slovenskými očami. Bratislava, Kalligram 2005. Vadkerty, K.: A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Bratislava, Kalligram 2007. Vadkerty, K.: Maďarská otázka v Československu 1945–1948. Bratislava, Kalligram 2007.

metamorfózami. Z pohľadu našej témy sú najzaujímavejšie príspevky maďarských historikov (A. Tóth, G. Czoch, B. Pálmány), ktoré v širších súvislostiach ukazujú bratislavský život v tzv. národnobuditeľských časoch. Je to podnetné a zaujímavé, lebo slovenskí čitatelia poznajú toto obdobie najmä (len) cez zúženú optiku prešporského lýcea, česko-slovenskej katedry a štúrovskej družiny. Naopak, najmä pre maďarských čitateľov je informatívne bohatý a inovatívny príspevok Zsolta Vesztróczyho o Bratislave ako o centre slovenského politického života v časoch kulminácie národného hnutia.

Oveľa aktuálnejšie a pálčivejšie témy otvára Katalin Vadkerty vo svojej fundovanej historickej práci, kde mapuje jeden z kľúčových neuralgických bodov novodobej histórie strednej Európy – Benešove dekréty, ktoré boli v ostatnom čase nielen mediálne exponované, ale žiaľ aj politicky účelovo zneužívané. Rozsiahla monografia, ktorá vyšla v tom istom čase v maďarčine i slovenčine má charakter trilógie – vyhnanie, reslovakizácia a výmena obyvateľstva. Práca je primárne postavená na systematickej a dôslednej prezentácii vecných faktov vychádzajúcich z archívnych dokumentov, ktoré sú v nejednom prípade zverejňované prvýkrát. Zaujímavé je však porovnanie „akcentov“ slovenského a maďarského titulu. Kým pre maďarského čitateľa sa už v názve otvárajú dôsledky Benešových dekrétov: Od vyhnania po reslovakizáciu 1945–1948 s vysvetľujúcim neutrálnym podtitulom: Trilógia o histórii československých Maďarov v rokoch 1945–1948, tak slovenský čitateľ sa najprv konfrontuje „iba“ s neutrálnym titulom: Maďarská otázka v Československu 1945–1948 a až potom dostáva doplňujúco-upresňujúci podtitul už aj o „dôsledkoch“: Dekréty prezidenta Beneša a ich dôsledky na deportácie a reslovakizáciu.

Tieto vydavateľské projekty sú zväčša výsledkom spolupráce historických ústavov maďarskej a slovenskej akadémie vied. Treba však poznamenať, že v Maďarsku dnes existujú aj dve mladšie a dynamicky sa rozvíjajúce univerzitné vedecké centrá, ktoré nielen reflektujú, ale aj koncepčne a systematicky profilujú a propagujú „obraz slovenskej histórie“ v maďarskom kultúrnom prostredí.

V roku 1993 sa v Maďarsku, v Pilišskej Čabe, obnovila činnosť Katolíckej univerzity a jej filozofickej fakulty, kde v prvých mesiacoch vznikol aj nový Ústav slavistiky a strednej Európy a katedra slovakistiky s lektorátom slovenského jazyka a kultúry. Iniciátorom, neustálym hýbatelom a organizátorom týchto aktivít ako aj vedeckým redaktorom a garantom vydavateľských projektov je významný maďarský slovakista a literárny historik István Käfer. Jeho prvé slovakistické práce vznikli už

viac ako pred polstoročím a odvtedy nepretržite skúma a premýšľa o podobách uhorskej tradície a slovensko-maďarskej kultúrnej symbiózy. Neustále zdôrazňuje obraz stáročného pokojného spolužitia dvoch etníc v jednom štáte a zároveň naznačuje východiská a cesty prekonávania vzájomnej animozity. Esenciu jeho úvah a reflexií tvorí knižný súbor štúdií s názvom *Dona nobis pacem (Maďarsko-slovenské otázky)*⁵, ktorý možno považovať aj za „vademezum slovensko-maďarského dialógu či rukovať hungaroslovakológie“. V ostatnom čase zredigoval a kriticky vydal reprinty dvoch pôvodných tlačí: *Poswëcowáni zástav Daniela Krmana* a *Nowý kalendár Jana Neubarta*⁶.

Publikácia dvoch pôvodných tlačí s doslovom a komentármi pripomína nielen jubilejné dátumy vydania dvoch významných textov slovenskej kultúry a vzdelanosti, ale v doslove naznačuje aj možnosti novej metodológie pri skúmaní spoločnej histórie Slovákov a Maďarov v uhorskej vlasti. Kniha vyšla z dielne úzko spolupracujúceho a kooperujúceho Ústavu slavistiky a strednej Európy na Katolíckej univerzite v Pílišskej Čabe a novovzniknutej Výskumnej skupiny strednej Európy Svätého Vojtecha (Ostrihom – Pílišska Čaba), ktorých ideová báza vychádza zo spoločných interetnických kresťanských tradícií a smeruje k hodnotám porozumenia a tolerance. Tieto hodnoty sa v rozličných podobách objavujú aj v knižných tituloch z troch vydavateľských sérií: *Pons Strigoniensis*, *Studia Fontes* a *Vyšegrádske zošity*. Z publikácií, ktoré vychádzajú už od roku 1998, spomenieme len knihu esejí Istvána Käfera o slovensko-maďarských literárnych a kultúrnych vzťahoch – *Dona nobis pacem*, monografiu Ivána Halásza o budapeštianskych rokoch Daniela Bacháta s názvom *Cirkev, národ, štát*, dvojzjazyčný zborník Alexander Rudnay a jeho doba a rovnako dvojzjazyčnú monografiu Anny Kováčovej *Život a kultúra Slovákov v Budapešti v období dualizmu (1867–1918)*. K ostatným knižným titulom zo série „pramenných materiálov“ patrí spoločná pre tlač známeho kázne Daniela Krmana tzv. *Poswëcowáni zástav... a menej známeho*

⁵ Käfer, I.: *Dona nobis pacem (Magyar – szlovák kerdések)*. Piliscsaba, PPKE BTK 2005.

⁶ Krman, Daniel: *POSWËCOWÁNJ ZASTAW ... 1707*, Neubart, Jan: *NOWÝ KALENDÁŘ na rok 1708*. Pri príležitosti 300. výročia kázne Daniela Krmana prednesenej v Žiline 8. marca 1707. Ed. István Käfer. Ostrihom – Pílišska Čaba: Ústav slavistiky a strednej Európy a Výskumná skupina strednej Európy svätého Vojtecha, 2007.

Neubartovho *Kalendára* (1707–1708), ktorý vyšiel v slovakizovanej češtine i maďarčine.

Daniel Krman, evanjelický farár a vzdelanec, bol najvýznamnejšou osobnosťou slovenských kultúrnych a politických dejín na začiatku 18. storočia. Uviedol sa ako kazateľ, historik, jazykovedec, ale aj diplomat a politik. Už v rokoch 1692–1698 poburoval ľud proti viedenskému dvoru a rekatolizácii. Bol prenasledovaný, ušiel do Nemecka, ale po návrate sa postavil na stranu protihabsburského vodcu Františka II. Rákócziho, čo dal jasne najavo aj v kázni počas posväcovania kuruckých zástav regimentu Urbana Czeldera v marci 1707 v žilinskom chráme. *Posväcovaní zástav* je typickým kázňovým textom nábožensko-mravného charakteru, ktorý môže rovnako zaujať historikov kultúry i jazyka ako aj záujemcov o politické dejiny v čase náboženských vojen. Je to síce známy text, ale práve vďaka novému vydaniu vo všeobecne prístupnej podobe možno o ňom premýšľať aj v nových kontextoch a súvislostiach.

Menej známy je však druhý text *Nowý kalendář na rok 1708* od Jana Neubarta, ktorý vyše sto rokov ležal nedotknutý, neidentifikovaný a nepspracovaný v archíve budapeštianskej Széchényiho knižnici. Dnes je už známe, že kniha vznikla v žilinskej tlačiarňi, ktorá dlhé roky uchovávala českobratské tradície, ale zároveň sa stala aj „hornouhorským tlačovým centrom“ povstania Františka Rákócziho. Dôkazom sú správy o hrdinských víťazstvách kurucov a údaje z dejín Uhorska. Editor a autor doslovu István Käfer porovnal maďarskú (levočské vydanie) a českú verziu *Kalendára* a dospel k záveru, že česká verzia je inovovaná a obsahuje aj „vloženú časť“, ktorá je „neznámou prácou Daniela Krmana“: „Počas paralelného štúdia sme mohli presne vyčleniť Krmanom pozmenené odseky i nespočetné súvislosti v záverečnej časti“. „*Léta Paně 880: Sweropilus Král Vherský, Slowakiův negprvé k Křestianské Wjeře přiwedl!*“, túto informáciu z *Kalendára* komentuje István Käfer takto: „Domáce maďarské kalendáre uznávali hunsko-maďarskú/uhorskú kontinuitu, Attilu považovali za maďarského/uhorského kráľa, ale že Svätopluk bol tiež uhorským kráľom, o tom môžeme čítať iba u Krmana“. Autor doslovu sa domnieva, že Krman týmito zmenami „sa snažil udržať rovnováhu, medzi etnickým vedomím a vedomím uhorského patriotizmu ... v slovanskej (slovenskej) identite ešte neexistoval obraz Uhrov podmaniteľov, hoci sa už objavovalo slovenské povedomie“ (s. 154). Doslov však načrtáva aj širšie súvislosti, ktoré sú zviazané s „ohlasom kuruckej tradície“ v ústnej i písanej literatúre. István Käfer opäť veľmi jasne a jednoznačne konštatuje, že rákócziovské povstanie nebolo maďarským povstaním, ale spoločnou

historickou udalosťou viacerých etník obývajúcich podunajský priestor. V týchto súvislostiach však treba pripomenúť aj jedinečný zborník venovaný životnému jubileu I. Käfera, kde sa jeho myšlienkové bohatstvo rozvíja, prehľbuje a dostáva do nových súvislostí.⁷

Na prahu 21. storočia sa na tradičných katedrách kulturológie a histórie budapeštianskej univerzity ELTE začína formovať skupina doktorandov a študentov, ktorí sa k slovenskej histórii a kultúre dostávajú nie cez tradičné filologické disciplíny, ale prostredníctvom štúdia slovenských historických prameňov, ale aj historickej beletrie a esejistiky, tematizujúcej najmä dynamické a napäté obdobie 19. storočia (nacionalizmus, maďarizácia, príčiny rozpadu monarchie...). Neformálny seminár vzniká okolo profesora Csabu Kiss Gy., ktorý je historikom ideí, komparatistom, a najmä vynikajúcim znalcom stredoeurópskych kultúr v 19. a 20. storočí. Maďarským čitateľom doteraz predstavil nielen kľúčové osobnosti a diela novodobej slovenskej kultúry, ale aj štruktúru a genézu slovenských národných mýtov a symbolov v stredoeurópskych kontextoch a súvislostiach⁸. Skupina mladých maďarských historikov, jeho študentov (I. Kollai, J. Demmel, G. Lagzi...) sa už niekoľko rokov pravidelne stretáva so slovenskými rovesníkmi v Budapešti, v Bratislave, ale aj v Prešove a v Banskej Bystrici. Z tejto iniciatívy, ktorú podporovali nielen rozličné nadácie, ale osobne aj obaja veľvyslanci, sa postupne sformovala zaujímavá sieť „ľudí a textov“, čo vyústilo do vzniku občianskeho združenia Terra Recognita (november 2005). Neskôr vznikla aj podnetná webová stránka www.tra.hu upriamená a nasmerovaná na dialogy mladých stredoeurópskych vzdelancov. V rámci tejto širšej siete sa však vytvoril aj podsystem zameraný špeciálne na maďarsko-slovenský dialóg s názvom „Meghasadt Múlt“ (Rozštiepená Minulosť), ktorý ponúka 16 krátkych, ale výstižne a problémovo spracovaných populárnovedeckých štúdií o kľúčových otázkach slovenskej histórie a duchovnej kultúry, ktoré sú nejakým spôsobom naviazané na spoločnú uhorsko/maďarskú tradíciu. Texty primárne vytvorili mladí maďarskí historici, ale na www.minulost.sk možno prečítať aj slovenské verzie týchto hesiel ako napr. slovenské žiadosti, maďarizácia, príčiny Trianonu a pod.

⁷ Kol.: A Duna vallomása. Tanulmányok Käfer István hetvenedik születésnapjára. Red. Ábrahám, B. Piliscsaba, PPKE BTK 2006.

⁸ Spomenieme len: Kiss Gy., C.: Magyarország itt marad. Bratislava, Kalligram 1993. Kiss Gy., C.: A haza mint kert. Budapest, Nap kiadó 2005.

Výsledkom naznačenej spolupráce je aj ostatné monotematické číslo časopisu mladých maďarských historikov *Sic Itur ad Astra* s aktuálnym podtitulom: *Stretnutie paralelných histórií, slovensko-maďarské vzťahy*.⁹ Hneď na začiatku sa maďarskí čitatelia môžu oboznámiť s postrehmi a myšlienkami špičkového slovenského historika Romana Holeca, po ktorých nasledujú fundované analytické štúdie o netolerantných praktikách uhorsko/maďarskej politiky po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, ktoré výrazným spôsobom narušili aj ideovú homogenitu a politickú stabilitu Uhorska. Zsolt Vesztróczy píše o slovensko-maďarskej pamfletovej diskusii v 70. rokoch 19. storočia a Zoltán Zilizi o realizácii tzv. zákona Lex Apponyi na evanjelických ľudových školách Liptovskej župy. Zaujímavé sú však aj maďarské recenzné pohľady na kontroverznú knihu *Mýty naše slovenské* (autori E. Krehovič, E. Mannová, E. Krehovičová. Bratislava 2005).

Aj tieto poznámky ukazujú, že obraz slovenskej histórie sa na prelome tisícročí v maďarskom prostredí začína rozjasňovať a naberať vo viacerých smeroch reálnejšie kontúry. Viaceré pozitívne signály naznačujú, že z priepasti mlčanlivej ignorancie, zloby, vzájomného biľagovania a obviňovania možno pomaly vystupovať, ale jedine po schodoch vzdelanosti, kultúrnosti a najmä vzájomnej tolerancie a empatie.

⁹ *Sic Itur ad Astra* (Fiatal történészek folyóirata), 2006/3–4, roč. XVIII.

